

ŁODŹ (491) sb f

łodź (264), **łodzia** (45), łódź a. łodzia (182); łódź ZapWar (2), MurzNT (6), KrowObr (2), RejWiz (3), Leop (11), BibRadz (14) OrzQuin (3), GórnDworz (2), HistRzym (10), BudNT (7), StryjKron (7), KochPieś (3), ZawJeft (3), Calep (38), Phil, GórnTroas (7), LatHar, WujNT (66), KmitaSpit, GosłCast, KlonFlis (13), SzarzRyt; łodzia BierEz, OpecŻyw (6), Mymer¹ (3), BartBydg (2), BielŻyw (3), MiechGlab, BierRozm (2), RejŁas, RejRozpr, HistRzym (2), ModrzBaz (3), SarnStat (7); łódź : łodzia BielKron (1: 3), Mącz (57:4), RejPos (1:1), RejZwierc (2:4), Calag (1:1) [Za postaci wątpliwe uznano przypadki zależne z tekstów, w których nie ma zaświadczonej pewnej odmianki lub występują obie pewne odmianki. Przypadki zależne z tekstów, gdzie występuje jedna odmianka pewna, zostały do niej wliczone.]

łodź (64), łódź (3); łódź : łódź MurzNT (2:1), Mącz (55:2); łodz- (109), łódz- (5); łodz- : łodz- Mącz (81:4), SarnStat (6:1). ◊ W łodzia a pochylone (w tym 1 r. błędne znakowanie).

sg N łódź (65), łodzią (19); łódź MurzNT, RejWiz (2), Leop, GórnDworz, HistRzym, BudNT, KochPieś, Calep (8), LatHar, WujNT (3), KlonFlis, SzarzRyt; łodzią OpecŻyw (2), Mymer¹, BartBydg, BielŻyw (2), RejŁas, RejRozpr, RejPos, ModrzBaz, SarnStat; łódź : łodzią BielKron (1:1), Mącz (39:4), RejZwierc (2:2), Calag (1:1). ◊ G łodzi (74), łodzi(e)j (6), łodzie (1); -(e)j KromRozm I, BielKron (2), RejPos; -e KochPieś; -i : -(e)j TarDuch (2:1), FalZioł (1:1). ◊ D łodzi (5). ◊ A łódź (71) [w tym 1 r. A zam. G ZapWar 1508 nr 2039], łodzią (15); łódź ZapWar, MurzNT (2), KrowObr, Leop, BibRadz (4), OrzQuin (2), RejPos, BudNT, StryjKron, KochPieś, ZawJeft, Calep (5), Phil, GórnTroas, WujNT (27), KmitaSpit, GosłCast, KlonFlis; -ą BierEz, OpecŻyw (3), BielŻyw, MiechGlab, BierRozm, BielKron (2), RejZwierc (3); łódź : -ą Mącz (17:1), HistRzym (1:2). ◊ I łodzią (15). ◊ L łodzi (79). ◊ V łodzi (2). ◊ pl N łodzie (26), łodzi (13); -e MiechGlab, WróbŻołt, KochPieś, PudłFr, Calep, GostGosp, PudłDydo; -i HistAl (3), Leop, BibRadz (2); -e : -i BielKron (3:1), Mącz (12:3), GórnTroas (2:1), WujNT (1:1), KlonFlis (1:1). ◊ G łodzi (22). ◊ D łodziam (2); -ąm (1), -(a)m (1). ◊ A łodzie (24), łodzi (12); -e FalZioł, LubPs, Leop, RejZwierc, StryjKron, PudłDydo (2); -i BibRadz (2), HistRzym, RejPos, Calep, GórnTroas; -e : -i HistAl (1:1), BielKron (8:1), Mącz (7:3), WujNT (1:1). ◊ I łodziami (5); -ami (1) Leop, -ąmi (1) Mącz, -(a)mi (3). ◊ L łodziach (29), łodzióch (1); -ach : -óch Mącz (6 : 1); ~ -ach (13), -ąch (10), -(a)ch (6); -ach Mącz (6), BielSpr, GórnTroas, SarnStat (4); -ąch RejAp; -ach : -ąch BielKron (1:9). ◊ A du (cum nm) łodzi (4) BibRadz Luc 5/2, RejPos 173v, WujNT Luc 5/2, s. 211.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Niewielki statek z drzewa, poruszany za pomocą wiosel; navis Mymer¹, Calag, Calep, Cn; biremis, myoparo, Mącz, Cn; acatium, carina, classis, corbita, ponto, trabicus Mącz; catascopium, gaulus, paro, phaselus, scapha Cn (484) : ZapWar 1508 nr 2039 [2 r.]; Ieśiotr k nim [rybitwam] w łodzią wfkoczył BierEz I2v; GDy pán iezus wftąpił w łodzią ij zwolenicy iego/ pan Iezus załnął OpecŻyw 44, 44, 53, 54, 54v; Murm 25; Nauis. Schiff. Lodzia. Mymer¹ 36, nlb 2, 36; BartBydg 149, 161b; TarDuch B2, B3v, C8, D4; FalZioł IV 31b, c, 34b, 52b; Lodzia ieft pracza na morzu/ dom bez gruntu BielŻyw 137, 22 [2 r.]; Książę Haliczkie gdy wciekaiącz ku łodziam przyłzedł/ [...] wfiadłfy w iednę łodzią drugie kazał od brzegu odcinać MiechGlab 4, 4; BierRozm 26; WróbŻołt 103/26, 106/23; kazał moft ná łodziach íprawić przez onę rzekę HistAl E3v, A2, B7v, D7v, D8 [3 r.]; MurzNT Matth 14/13 [2

r.], 22, 24, *Mar* 1/19, 20; *LubPs* N; *KrowObr* 144v, 145v; *RejWiz* 127v; Y gdy wstępował do łodzi [Cumque ascenderet navim] iął go prosić on co był opęthánym/ áby mógł być z nim *Leop Mar* 5/18; Chcieli go tedy wziąć do łodzi: á nátychmiałt łódź przybiegła ku ziemi [et statim navis fuit ad terram] do ktorey sie wieźli. *Leop Ioann* 6/21, 2. *Mach* 12/6, 7, *Mar* 5/21, *Ioann* 6/17, 18 (11); *BibRadz Mar* 4/36 [2 r.], 37, 38, 8/10 (14); odciąnęli Grekowie od niego [z *Illium*] do swoich okrętow [...] ále wielkie wiátry powftály iż sie żadny nie mógł z mieycá rużyć s swoią łodzyą. *BielKron* 60; záiecháló nam w tył wielkość łodzi Nigrythow infzą rzeczka máłá *BielKron* 451, 18v, 25 [3 r.], [84²]v [3 r.], 102, 229 (37): Łodzie z miąfzich defzczk [!] zbite. Monoxyllum. *Mącz* 41d; Myoparo, Nieyáka łódź ná którey zbiyáya/ krádná. *Mącz* 240a; Tyrocinium navium, Nowotne używanie woźby ná łodziách. *Mącz* 471c, 1d, 8b, 12b, 16b [2 r.], 38d [2 r.] (120); á vmárła iefth trzecia część ftworzenia ktore było w morzu [...] y trzecia część łodzi poginęła [et tertia pars navium interiit *Vulg Apoc* 8/9]. *RejAp* 73v, 151v; Corká láfu krałne⁸⁰/ iefł łódź z drzewá wielkiego *HistRzym* 24, 11v, 22, 23 [2 r.], 23v, 24 (10); [prostaczkowie] cíńęli sie do náuki iego/ thák iż do łodziey czáfem musiał vstępować przed nimi. *RejPos* 152, 75, 173v [4 r.], 174, 244 (9); *RejZwierc* Av; *BudNT Matth* 4/21, 22, 8/23, 24, 14/13, *Mar* 4/1; *CzechRozm* 29; *Calag* 34b; Schiff. Lodzia/ et Lodz. Nautis, nauigium. *Calag* 413b; Więc gdy gdzie mieli ciągnąć/ dwa łódź iednę nieśli *StryjKron* 250; Potym się pod Czerwieńkiem przez Wisłę z woyfkámi Przez mółt z łodzi przepráwił *StryjKron* 522, 260 [2 r.], 315; To też niedziwno/ że piechotá chodzi/ Bo niema koniá/ áni ieździć łodzi. *KochSz* C3; *KochPieś* 7; *Zawjeft* 14, 45; Naufragus – Ten ktori vtracziel na wodzie łodzi. *Calep* 690a; Przewodnik albo rotmiśtr nad łodziami. *Calep* 690b, 19b, 80b, 166a, 244a [2 r.], 290a (31); *GostGosp* 88; Pompeius wftápiwłszy w łódź/ kazał kotwic[ę] podnieść *Phil* C4; morze/ rozgniewáné będzie/ Łodzi w którą Hecubá z Vlyffefem wśiędzie. *GórnTroas* 65; Ale wnet náłzé lámenty vftána/ Gdy łódzie rużá *GórnTroas* 67, 12, 18, 27, 28, 60; A gdy on wftápił w łódź [ascendente eo in naviculam]/ welfzi zá nim vczniowie iego. *WujNT Matth* 8/23; Wiátry łódź z vczniąmi miotáia. *WujNT* 57, *przedm* 34, 15 *marg*, *Matth* 4/21, 8/24, 9/1 (60); A poftugi/ ktore sie dzieia przez ftugi ná łodziách [per famulos navigii praedicti *JanStat* 851]/ ktore Schárwek zowa/ [...] iednáko máia byđz płaconé *SarnStat* 1075, 1075 [2 r.], 1077, 1111, 1121; *KmitaSpit* C2; *KlonFlis* B3v, E4; teraz y złe wiátry ná morzu pánuia/ Y poprawy ftárgáne łodzie potrzebia, *PudłDydo* B4v, A4v, B2v, B4.

W porównaniach (9): Co człowieká nie minie/ gdy sie ná fwiát rodzi/ Będzie sie chwiał tám y lam/ by w fzałoney łodzi *BielKom* B2; Bowiem myfl bez rozumu iáko łódź ná wodzye *RejWiz* 29v; *Mącz* 38d [2 r.]; *RejPos* 244; ále gdzie to wlyztko rozumem á cnotą nie będzie ozdobione/ tedy to wlyztko iefth iáko máłowána łódź á pięknie przypráwiona/ á dziuráwa. *RejZwierc* 68; Iáko wiátr łodzye kołyfze ná wodzye/ Ták sie też trzęfie wlyztko w złym narodzie. *RejZwierc* 220v, 78; ták iáko y CHRISTVS Pan náłz nie raz Kościoł fwoy do łodzi ábo do korabia przyrownywał *KlonFlis* A3v.

W połączeniach szeregowych (4): Iakowe zaoftrzenie też bywa czynione w członkach w łodziach j okrętach aby sie tim łacniey woda dzieliła, pływaniu nie zawadzałacz [!]. *GlabGad* D5v; *Mącz* 25b, 56c, [297]b.

W charakterystycznych połączeniach: łódź (u)tonęła (poczęła tonąć; potonęły, potonęłe łodzie) (5); chwycić się łodzi, objechanie na łodzi, przejechać w łodzi (2), przejeżdżać łodzią, przewieźć (przewozić)

(się) w łodzi (6); łódź przewracać, przyplawić do brzoza, przywieść do brzoza, w łodzi siedzieć (2), sprawować łódź (2), sprawowanie łodzi, w (na) łódź się spuścić (2), wejść w łódź (do łodzi) (10), wsięść (wsięść) w (na) łódź (łodzią) (13), wozić (wieźć się), woźba w łodzi, wieźć łodzią (6), wstąpić (wstępować itp.) w (na) łódź (w łodzią, do łodzi) (20), wyciągnąć łódź, wziąć [kogo] w łódź (3); łódź bezpieczna, dębowa, długa, mała (6), wąska, wielka (6).

Zwroty: »przeprowadzić się w łodzi« (1): A gdy się zaś Iesus przeprowadził w łodzi [cum transcendisset Iesus in navi] na drugą stronę/ zebrała się do niego wielka rzesza *WujNT Mar 5/21*.

»przyplawić się w łodzi przez morze« (1): A Gdy się zaś przyplawił Pan w łodzi przez morze [cum transcendisset Iesus in navi *Vulg Mar 5/21*]/ zbierała się tłuszcza wielka do niego *RejPos [254]v*.

»na (a. w) łodzi (przy-, prze)plynąć; łódź pływa, przyplynęła; płynąca łódź« = (e)navigare *Calep; navigio venire Vulg [szyk zmienny] (5;1;1;1): Cursoria navis, Płynąca łódź. Mącz 74a; Niechże me po byłtrey wodzie/ Nie pływaią ze mną łodzi PudłFr 22; Calep 362a, 690b [2 r.]; A tak go chcieli wziąć do łodzi: a natychmiast łódź przyplynęła do ziemi [navis fuit ad terram] do ktorej iachali WujNT Ioann 6/21, 21/8; Potym zaś zaśem na dębowey łodzi/ Przepłynął Wartę y Wiślnę powodzi KlonFlis C3v.*

Wyrażenia: »łódź bukowa« (1): Łodzi bukowa ktoraś glądkię Twarzy pasterzã Pryámczykã [...] Do przezroczyfitych Eurotownych Brodow nošilã *KochOdpr C3v*.

»łódź ciosana« (1): *KochPieš 3 cf* »statek i łódź«.

»hetmańska łódź« (2): navis praetoria in qua est praetor, Hetmańska łódź. *Mącz 242b, 319d*.

»łódź Jazonowa« (1): Argo, Navis qua Iason cum aliis heroibus navigavit in Colchum Łódź Yaŝonowã. *Mącz 15d*.

»lekka łódź« (1): potkali się mocnie/ zwyciężył Polak/ wciekł Duńczyk w lekkiej łodzi co zowã *Triremis BielKron 339v*.

»morska łódź« (1): Dicrotum, Morska łódź po obu stronach wiosła mãyaca *Mącz 87d*.

»nosata łódź« (1): Rostratae naves, Nošate łodzię/ to yełt na przedniej stronie łpiczałty koniec mãyace. *Mącz 358c*.

»rozbicie łodzi; łodzię się rozbijajã; rozbita łódź« (3;2;1): Cassata classis, Rozbita łódź/ Roštrãcona. *Mącz 40a, 51b; Naufragium – Rozbicie y zatopienie łodzi. Calep 690b; Naufragus – Miešcze gdzie się rozbyaiã łodze. Calep 690b, 497a, 690b*.

»rybitwia łódź« (1): Piscatoria navis, Rybitwia łódź. *Mącz 301a*.

»łódź szpiegowna« (1): Navigia speculatoria, Łodzię łpicgowne. *Mącz 242c*.

»zatopienie łodzi; zatopić łódź« (2;1): Naufragium, Zátopienie/ vtrãcenie łodzi. *Mącz 242c; Deprimere naves, Zátopić łodzię. Mącz 321a; Calep 690b*.

»zbojowska łódź« (1): Praedatoria navis, Zboycowska łódź. *Mącz 317c*.

Szeregi: »łodzię albo barki« (1): Widząc to Tãrquinius/ łpušcił z gory na nie drugie łodzię albo barki napełnione łmoły/ łiãrki/ węgla/ plew z ogniem *BielKron 102*.

»czołn, (abo) łódź« [szyk 2:1] (3): Zmyšlili/ y fortelne przez rzeki przewozy/ Łodzię/ Czołny z Zubrowych łkor dziwnie łzywãli *StryjKron 250; Monoxyla nauigia czołny albo łodzię z iednego drzewã wydrożone. KlonFlis E4v marg, C3v marg. [Ponadto w połączniu szeregowym 1 r.]*.

»łódź abo korab« (2): á šrzod Kościoła [...] wieżyczkę ábo łpicę łtáwiáią ná znak y ná pámiątkę łodzi ábo Korabiu Piotrowego. *KlonFlis* A4, A3v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»nasad albo łódź« (1): Liburnum et liburna, et liburnica, Nálad/ álbo łódź barzo prętka. *Mącz* 192c. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»nawa albo łódź« (2): Przyłżyły potym do nas dwie Almádye to ieft Náwy álbo Lodzie Murzyńkie *BielKron* 452, 283. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»łódź a(1)bo (a, i też) okręt« [szyk 4:1] (5): Wyieżdżáiąc z Afryki przykazał rycerzom łwym áby włtąpili łnim w łodzi ábo w okręty [*naves*] *HistAl* B6; *BielKron* 55; *Mącz* 38a, 106b; náležli wiele okrętow y też łodzi ná brzegu *HistRzym* 22. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*].

»łódź albo prom« (1): Epibades, Łodzi álbo prómy ná których ludzie y tám y łám przez rzekę przewożą. *Mącz* 106b.

»łódź albo (ani) skafa« [szyk 1:1] (2): ná brzegach morłkich nie dopułzczą zadney łodzi áni Scáphom łtánąc nieprzyaciółkim *BielSpr* 45, 45.

»statek i łódź« (1); Lody zefłzy/ á po czyłtý wodzie Idą łtátki/ y ćiołáné łodzie. *KochPieś* 3.

W przén (20) : [o Krzyżu] a przez cięłmy przewiezieni do brzegu bezpieczného/ ten [*Chrystus*] cie nám łodzią vdziałál *OpecŻyw* 161v; *RejRozpr* K3v; popalili ná tej nędzney ziemi y ná tym burzliwym morzu y trzecią część łtworzenia y trzecią część łodzi ná ktorých pływálá wierna náuká á prawdziwa drogá Pána náłzego. *RejAp* 74v; Bo łwiát to morze burzliwe/ Nie iednoć Łodziám łzkodliwe. *RejZwierc* Av, 116; A ty Tęczynłki [...] Szedłé łodzią po wierzchu morłkiéy głębokości. *KochPam* 83; Vocatio ábo powołánie káżdego człowieká/ ieft łodzią iego ná ktorey pływa *KlonFlis* A4; Gdyś łobie łodzią/ gdyżéś łobie wiołłem/ Nie bądźże ołłem. *KlonFlis* F2, A4 [2 r.], C3; Weź mię ná łwe rámioná/ nieś mię przez tę wodę: Ták łpolnie odpráwiwá ninieyłżá przygodę. Więc ia będe ł Sternikiem/ á ty będziełz łodzią *KlonWor* 51.

Zwrot: »płynąc w łodzi (a. na łodzi pływać)« (2): kto łobye pływa ná bełpyneczney łodzi/ Ten narychley do brzegu iáko chce vgodzi. *RejWiz* 90v; Potym żeby mógł płynąc w łodzi/ tho ieft w przykazániu Bozym chodźć *HistRzym* 40v.

Szereg: »bata abo łódź« (1): A włzákże trzy łodzi łą napřednieyłze/ ná których ludzie łięci łwe rozrzucáią ábo zápułzczáią. Rola/ kupiectwo y rzemięłło. Tymi rzeczámí miáłtá y włsi łtoią. [...] Potrzebá tedy vcźćiwemu człowiekowi w ktorákolwiek batę ábo łódź włtápić: iełli łię chce bełpiecznie y przyłtoynie potym morzu woźić. *KlonFlis* A4v.

a) O łmierci w náwiązaniu do mitologiczney łodzi Charonowej (6) : Patrzą urzędú swojego: Przez tę wodę łusze woźić, A durawá łodzią goić. *BierRozm* 22; *RejZwierc* 120v; niech mię łtráchu pełna łódź/ [...] nie porywa bez oney obrony y poćiechy *LatHar* 641.

W charakterystycznych połączeniach: wsiąść (wsiadać) w łodzią (2), wstápić w łódź.

Wyrażenia: »łódź Charonowa« (1): byś dobrze wźiáwłży łutnią Orphoeowę/ Włtápił w łódź Charonowę/ Y náwiedzíl pod łiemné niewełółe kráie *KochPieś* 39.

»czarna (strasłliwa) łódź« (2): A Charon z czarną łodzią tułz ná porcie łtoi *StryjKron* 255; Y dla tegóz [dla miłósci] łwiát pułścić? [...] W czarną łtráłżną łódź łmierci nienawíłnéy włsiádáć? *GostCast* 34.

Przen: (17) :

a) O Kościele (6) : *SkarJedn* 166; pociągnął do łwey łodzi/ to iest do kościoła Chriřtułowego/ wielkie mnořstwo ludzi *WujNT* 211.

Wyrażenia: »łódź kościoła« (3): trudno iżeby nye vtonął/ kto z łodzi kořcyoła wypádnye. *KromRozm III* F6; Do tey łamey łodzi kościoła Pan wřtąpił/ w ktorey Piotr iest Miřtrzem pořtanowion *WujNT* 211; Co znaczyło [...] złączenie Zydowřtwá y Pogánřtwá w iednę łodz kościoła Pána Chriřtułowego. *WujNT* 212.

»řwięta łódź« (1): vcźmy fie/ iákich mamy rybitwów řzukác y nářładowác/ w tey řwiętey łodzi iego. *RejPos* 177v.

b) O Rzeczypospolitej (8) : Pánowie/ á Brácia [...] TRudno milczéc gdy boli/ trudno niewołác w złéy tóni/ [...] w iednéy łodzi řiedźimy *OrzQuin* A3v; Morřcy Ráytárzy ná łódź řzturmiuř/ nas dobywáię/ ognie miecá/ łódź pałá *OrzQuin* A3v; ná was Rátá/ wołam: ktorych wřzytkich pomoc wielka/ z ofobná koźdého/ máła moc w téy łodzi iest. *OrzQuin* A3v; Bo iefli w ten czás gdy ty nic niedbařł łódzia przyřdzie w niebezpiecznoř [navis in discrimen veniat] winien bęďdzieř one⁹⁰ vtonienia. *ModrzBaz* 125v.

W porównaniu (2): Wřzytcy fie wieźimy iákoby w iedney łodzi Rzeczypořpolitey [*Omnes vehimur quasi una reipublicae navi*] *ModrzBaz* 122, 125v.

Wyrażenie: »łódź Rzeczypospolitej« = *navis Reipublicae Modrz* (3): by tácy wřzytcy byli w wyřřzym kole/ mniey by fie kołyřłá tá łódź Rzeczypořpolitey/ niźli fie kołyřze. *GórnDworz* Ee; *ModrzBaz* 122, 125v.

c) O życiu ludzkim (3) : *KochPieř* 49; Niech moiá łódź/ gdzie pęďzi wola Boźa/ bieźy. Y przy brzegu ktory mi Bog náznáczyl řtanie *SzarzRyt* C3v.

Zwrot: »w łodzi płynác« (1): á my w tey łodzi/ w thym okřęcie/ gdzie řmierć řztyruie/ pływaniem ieden zá drugim/ po tym niebeřpiecznym morzu *GórnDworz* H6.

d) O wspólnej sprawie (1) : W iednéy łodzi trwałł známi: iedné nas řćigáię Kłopoty *ZawJeřt* 42.

a. Według Starego Testamentu zbudowana przez Noego wielka drewniana skrzynia, w której ocalił się od potopu (3) : czářu Noego gdy byłá łódzia budowaná/ máło ich iest wyzwoloných przez wodę. *RejPos* 153.

Zwrot: »w łodzi pływać« (1): Ten [*Noe*] beřpiecznie w tey łodzi y z rodem řwym pływał *RejZwierc* [28].

Wyrażenie: »jako łódź Noego« (1): gdy řye od kořcyoła pořpolitego/ o krom ktorego/ yáko krom łódzyey Noego w potop/ [...] nikt nye bęďzye zbáwyon/ odřřczepili? *KromRozm I* Ev.

2. Nazwa herbu (6) : Ná Łodzią Herb řtářádawny w Polřcze. *RejZwierc* Av, Av; *SarnStat* 991.

W przen (3) : Wielcy stanowie o to się starali, By jedno byli tę osobę znali [...] Wiele ta łódzia po řwiatu pływała A sam to Bóg wie, kędy niebywała. *RejŁas w.* 28; Pływay długo á beřpiecznie nawdzyęcznieyřza łodzi A niech řadna zła nawářnoř ná ćie nie przyřchodzi. *LubPs* ktv.

Zwrot: »na łodzi pływać« (1): A káźdy řtan zacny bywa/ Ktory ná tey Łodzi pływa. *RejZwierc* Av.

3. n-loc (1) :

Zestawienie w funkcji n-pers (1): [Kazimierz] Iáńzkowi Zarowłki podgáie. Paulowi z Lodziey Nieklay/ y innym dworzánom/ thakież komornikom wiele źiemłkiego imienia rozdał. BielKron 376.

Synonimyi 1. barka, bata, czołn, korab, nasad, nawa, okręt, prom, statek, szkafa, szkuta; a. arka.

Cf [ŁODZIE]

HJ